

УДК 377.35

О.Ф.Євсюков

ПРОБЛЕМИ У ВИЗНАЧЕННІ МЕТОДУ СТИЛІВ МОТИВАЦІЙНО-СМИСЛОВОЇ РЕГУЛЯЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми. Професійний досвід як складник індивідуального досвіду вміщує в собі ідентичні структурно-динамічні компоненти, адже аналіз подій професійного життя включений в особисте поле життєставлення людини: якщо людина аналізує своє життя з боку подій, що відбуваються у професійній сфері, то вона обов'язково повинна відчувати життєвий зміст реальних подій. Досвід індивідуума, як суб'єктивний синтез його діяльності і як форма засвоєння ним світу, визначає не тільки здатність до асиміляції явищ життя як фактів життєдіяльності, але й сприяє відпрацюванню подальшої стратегії життєвої реалізації.

У контексті поданого дослідження професійний досвід буде розглянуто як форму усвідомлення можливості ціннісного та відповідального ставлення людини до власної життєдіяльності через включення її у професійну діяльність, що вимагає вироблення певного ставлення до неї через усвідомлення своєї професійної ролі, здібностей і нахилів, сутності розуміння професійних вимог, що потребує до особистості під час професійного навчання і професійної діяльності. При цьому зміст професійного досвіду реалізується не тільки у пізнавальній сфері, а й у самій практиці реального життя і для цілей цього життя. Він повідомляє суб'єктивну міцність, упевненість і чітку спрямованість усім актам життєдіяльності, адже професійний досвід виступає, з одного боку, результатом мотиваційно-смыслової регуляції діяльності людини, а з другого - регуляційним засобом життєвої самореалізації особистості.

Аналіз останніх досліджень. Розглядаючи психологічну природу досвіду, слід згадати фундаментальне дослідження О.М.Лактіонова, який показав його структурно-динамічну організацію та обґрунтував необхідність дослідження індивідуального досвіду у межах парадигми “досвід – життєдіяльність” [1]. Розвиток особистості в процесі професіоналізації пов'язаний з потребою у самореалізації та розгортанні особистісних потенціалів, осмисленні й здійсненні життя. Можна сказати, що сенс життя реалізується особистістю в професійній діяльності. Ось чому І.П.Мануха, розкриваючи поняття “професійний потенціал”, говорить про “певну генералізовану властивість особистості, розкриваючи сутність “Я” в здійсненні “життєвої справи” - соціально цінній діяльності, що міститься в тій чи іншій професії, або в занятті, яке не пов'язано із власне професійною структурою суспільства” [3].

Мета статті – обґрунтувати метод визначення стилів мотиваційно-смыслової регуляції професійної реалізації особистості.

Основна частина. В діяльнісно-усвідомленому (інколи й не усвідомленому) процесі формування професійного досвіду виявляються професійно-потенційні сили особистості, які сповнені життєво-смысловим змістом і визначаються як реальні здібності у професійній реалізації. Кожна людина по-різному включається в систему професійних вимог, та її унікальність якраз і виявляється в інтеграції професійного досвіду, а точніше, тих його аспектів, які вона привласнює і робить своїми на кожному з етапів професіоналізації.

Якщо взяти до уваги поетапні відмінності у змісті професійного досвіду, то тут необхідний постійний контроль функціонування актуальності і значущості стратегій

професійної реалізації з метою їх оптимального життєздійснення без переживання людиною кризових і дезадаптаційних станів.

Особистість професіонала виступає центральною ланкою процесу професійного самовизначення, важливу роль в якому відіграє процес усвідомлення людиною себе суб'єктом професійної діяльності. Професійне становлення людини як момент розвитку її життєвого шляху, окрім ознайомлення з вимогами, які перед нею ставить суспільство і професія, містить і момент оцінювання своїх власних можливостей, і набуття відповідних якостей, які допоможуть ідентифікувати себе як професіонала. Усвідомлення відповідності тим вимогам, які ставить перед нею професійна діяльність, дозволяє стверджувати, що переживання цієї відповідності можна розглядати як почуття задоволеності обраною професією. Задоволеність професією як соціально-психологічне ставлення виражає рівень співвідношення актуальних і потенційних можливостей людини, її актуального рівня розвитку з вимогами професійного середовища. Це своєрідний критеріальний показник професійної соціалізації особистості.

В плані мотиваційно-сислової регуляції важливим є вивчення еталонної моделі особистісної і професійної структури фахівця. Зіставлення образу "Я-професійного" і образу "професіонала", оцінка їх розузгодження, прагнення і вироблення стратегій наближення до еталонної моделі свідчать про високий рівень професійної ідентифікації.

Теоретичними засадами обґрунтування емпіричного дослідження мотиваційно-сислової регуляції в професійному досвіді особистості є такі положення:

- професійний досвід – процес і результат функціонування смислових і ціннісних орієнтацій особистості, її життєвих позицій, установок і критеріїв особистісного ставлення до подій і явищ професійного життя. Така процесуально-результативна характеристика професійного досвіду робить можливим його розгляд у плані мотиваційно-сислової регуляції професійної активності людини, що реалізується через окремі смислові структури і процеси логікою життєвої необхідності в усіх проявах людини як суб'єкта професійної діяльності;

- процесуальна характеристика професійного досвіду виявляється у поетапному усвідомленні професійних перцептивно-когнітивних блоків діяльності та свідомому прийнятті вимог професійної діяльності в міру набуття конкретних професійних умінь і навичок, а результативна - на фоні формування почуття задоволеності процесом професійної діяльності включає й формування професійного стилю, який для професій у системі відношень "людина-людина" виступає загальним життєвим стилем для їх представників;

- мотиваційно-сислова регуляція як свідомий вплив людини на властиві їй психічні явища, виконувану нею діяльність, власну поведінку з метою підтримання і збереження оптимального характеру їх функціонування дозволяє виділити момент об'єднання об'єкта регуляції і регулюючої системи у спрямованості регулятивних дій людини - людина здійснює ті чи інші види регулятивних впливів, об'єктом яких вона сама й є. Таким чином, особистість є узагальненою психічною системою регуляції життєдіяльності, де відбувається узагальнення життєвого досвіду відповідно до різноманіття проявів особистісних властивостей у ситуаціях життя;

- життєво-стильовий концепт мотиваційно-сислової регуляції дозволяє розглядати даний феномен як актуально-потенціальну активність, що локалізується у площині співвідношення функціональної і перспективної сфер життєвого часового простору та дійової реалізації в зонах актуального і потенційного досвіду особистості. Виділені психологічні механізми функціональної та перспективної сфер мотиваційно-сислової регуляції розглядаються як своєрідна проекція цілісного уявлення про особистість у її

життєвому стилі;

- засвоюючи професійну діяльність, суб'єкт напрацьовує низку професійно важливих властивостей, які відображають рівень розвитку функціональних та перспективних механізмів мотиваційно-сислової регуляції. Якщо рівень розвитку функціональних механізмів відображається у пристосуванні до вимог актуальної професійної діяльності, то рівень розвитку перспективних - в активній перебудові функціональних властивостей в оперативно-реалізаційні. Особливості взаємодії функціональних та перспективних механізмів мотиваційно-сислової регуляції виражають у стильових характеристиках актуально-потенційної професійної реалізації.

Обов'язковим моментом опосередкування теоретичного обґрунтування проблеми повинен виступити адекватний метод дослідження, у якому “здійснюється своєрідне “обертання” об'єктивно-істинних знань в систему вимог до наукової діяльності, перетворення отриманих знань у знаряддя для одержання нових знань” [2]. Таким методом у вивченні стильових особливостей мотиваційно-сислової регуляції в професійному досвіді виступив *метод визначення стилю мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації особистості*, який за своїми діагностичними можливостями відповідає основним концептуальним моментам вивчення зазначеного феномену.

Питання впровадження даного методу обумовлено науковим удосконаленням емпіричних засобів вивчення стильових особливостей індивідуальності. Концепція стилів професійної діяльності будується на теоретичних розробках проблеми особистості як суб'єкта професійної діяльності, в яку входить низка питань, пов'язаних із вивченням його прояву як процесу адаптації суб'єкта до професійного середовища та специфікою спільної професійної діяльності суб'єктів. Однак існуюча система розроблених наукових понять залишає без уваги динамічні характеристики стильового прояву особистості та його мотиваційно-сислові координати в професійному досвіді. Отже, пропонуючи метод визначення стилю мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації, окреслимо його понятійну зону трактування, яка визначається таким положеннями:

- практичні проблеми ефективної професійної реалізації вирішуються за умов розгляду особистості як інтегративної індивідуальності та суб'єкта професійної діяльності;
- стиль мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації - системне та багаторівневе утворення, яке обумовлене певним симптомокомплексом різнорівневих властивостей інтегральної індивідуальності;
- стиль мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації пов'язаний з орієнтацією особистості на досягнення ефективних результатів професійної діяльності відповідно до її вимог (аспект пасивної адаптації) та орієнтації на розвиток, видозміну самої діяльності та її суб'єкта під час цього процесу (аспект активної адаптації);
- стиль мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації розглядається як індивідуально обумовлений процес становлення і здійснення професійної діяльності з урахуванням її формальних проявів (структура діяльності, суб'єктивно-зручні умови діяльності) та трансформаційних тенденцій, оформлених у “стильовий цикл”: початковий потенціал - його реалізація - новий потенціал і т.п. (як типовий приклад філософського закону заперечення заперечення).

Упровадження методу визначення стилю мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації особистості передбачає виявлення стильових характеристик мотиваційно-сислової регуляції, що обумовлюють розвиток професійного досвіду. За допомогою даного методу можуть бути отримані дані про основні події життя людини в минулому і майбутньому, визначені психофізіологічні і психологічні ресурси людини

відповідно до рівня професійної ідентифікації, що дає можливість виділення діапазону професійної реалізації особистості. Знання стильових характеристик мотиваційно-сміслової регуляції дозволить спрогнозувати ймовірну ефективність професійної реалізації особистості та пояснити виникнення певних проблем у професійній та навчально-професійній діяльності.

Формування професійного досвіду не може відбуватися поза межами професійної діяльності. Загальна модель професійної підготовки містить компоненти вибору, навчання, адаптації та особистісної реалізації в професійній діяльності. Ці компоненти відповідають основним етапам набуття професійного досвіду у послідовності: етапи оптації, адепта, адаптації, інтернала і майстра, в яких реалізується послідовність усвідомлення характеру професійної діяльності, набуття професійних навичок і вмій та вироблення професійного стилю діяльності.

Процесуальна характеристика набуття професійного досвіду супроводжується результативним змістом уявлень суб'єкта про себе та власний шлях професійного розвитку, що являється в усвідомленні образного уявлення про себе як професіонала і професіонала-еталона через усвідомлюване рефлексування умов і засобів професійної діяльності засобом індивідуалізованого особистісного смислу. Отже, результатом набуття професійного досвіду виступає зміст професійної ідентифікації, який з оптимальних варіантів його прояву локалізується у полярних формах: позитивна і негативна форми професійної ідентифікації, які можуть диференціюватися й на проміжні форми.

Вивчення змісту професійної ідентифікації особистості на кожному з етапів її професійного становлення вміщує аналіз мотиваційно-сміслових утворень, які інтегрують у собі різноманітні мотиваційні й ціннісні тенденції, при цьому на вершині цієї ієрархічної системи опиняються симптомокомплекси властивостей, які узагальнюють цілісну психологічну характеристику особистості у її стильових особливостях професійної реалізації.

Кожен з етапів професійного становлення обумовлений чинниками зовнішньої і внутрішньої мотивації, зіткнення яких у реальній обстановці професійної діяльності приводить до особистісного вибору альтернатив професійної реалізації. Аналізуючи можливі варіанти прояву такої взаємодії зовнішньої і внутрішньої мотивації, було виділено два типи - позитивний і негативний типи взаємодії, кожен з яких диференціюється на підтипи: позитивний тип поділяється на гармонійний (варіант позитивної взаємодії, який виражається у взаємному доповненні зовнішніх і внутрішніх мотивів професійної діяльності; це тип збалансованості в усвідомленні професійного характеру через соціалізований особистісний смисл) і стимулюючий (варіант позитивної взаємодії, якому властиве почергове стимулювання зовнішніх і внутрішніх мотивів професійної діяльності при відповідній збалансованості усвідомлення професійного характеру), а негативний тип - на індиферентний (варіант негативної взаємодії, який характеризується неадекватною до умов і засобів професійної діяльності трансформацією як зовнішніх, так й внутрішніх мотивів, що сприяє деформації в адекватності оцінок і самооцінок особистості) та деструктивний (варіант негативної взаємодії, який характеризується розходженням зовнішніх й внутрішніх мотивів професійної діяльності в бік домінування лише одного з двох, що сприяє створенню неадекватної особистісної позиції аж до втрачання сенсу виконання професійної діяльності).

Типологія функціонування мотиваційної взаємодії людини в процесі набуття професійного досвіду демонструє необхідність розгляду ціннісних орієнтацій, які функціонують у формі вироблення суспільних ідеалів у свідомості людини до мотиваційних "моделей потрібного", регулятивна роль яких є безперечною. Цінності людини стосуються в першу чергу її смислової сфери, а саме – сенсу життя.

Досить часто у працюючих людей спостерігається тенденція прояву глибокої особистісної незадоволеності життям у цілому і професією зокрема. Особливо багато серед них молодих людей, робочий стаж яких сягає менше трьох років. Такі дані насторожують, адже попереду життя, яке позбавлене сенсу, а відповідно, людина знаходиться в стані психологічної нестійкості, втрати “самої себе”.

Для того щоб реалізувати регулятивний підхід у вивченні ціннісної сфери людини, нами використовувалася система трактування термінальних (як кінцева мета індивідуального існування з особистої та суспільної точок зору, яка заслуговує на те, щоб до неї прагнули) та інструментальних (як переважний спосіб дій з особистої та суспільної точок зору у певних ситуаціях) цінностей. Адже про адекватну поведінку в повному її сенсі можна говорити лише тоді, коли людина пристосовується до суспільного середовища, а відповідно, і до вимог професійної діяльності. Звичайно, найоптимальнішим варіантом є такий, коли сенс життя і професійної діяльності збігаються. Однак можливий й такий варіант, коли вони суперечать один одному. Все залежить від регулятивних детермінант ціннісно-сміслової сфери особистості.

Нами виділяються такі форми ціннісної регуляції: адекватна форма, що відповідає можливостям професійної реалізації особистості; неадекватна форма, яка суперечить можливостям професійної реалізації. При цьому змістовне наповнення типів мотиваційної взаємодії із відповідним визначенням адекватності (неадекватності) ціннісної регуляції у професійній реалізації особистості виступає регуляційною ознакою актуально-потенційного розвитку її професійного досвіду. Якщо актуальну зону професійного досвіду складають сформовані вміння сприймання й узагальнення професійних вимог, в яких людина знаходить смислову цінність професійної реалізації, то потенційну зону визначає сукупність її ставлень до того, в чому вона реалізується через розробку стратегії подальшої професійної реалізації. Часова “розтягнутість” зони потенційного досвіду дозволяє говорити про перспективність життєвої і професійної реалізації, що адекватна життєдіяльності в цілому і доцільно виражена у стилі мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації, діагностика яких, на відміну від діагностики абстрактних особистісних якостей, містить корекційні можливості, оскільки здатна представляти інформацію про умови прояву особистісного потенціалу даного індивіда.

Дослідження стилю мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації потрібно проводити не тільки у сфері актуального досвіду, що робить його “статично” фрагментарним і відірваним від активного життєздійснення людини, але й у часовій перспективі засобом фіксації функціональних життєво-професійних можливостей на кожному з етапів професійної реалізації.

Тому ми виділяємо два рівні фіксації професійного досвіду:

- *оперативний (поетапний)* - здійснюється протягом певного часу (етапу) і визначає рівень актуального усвідомлення вимог професійної діяльності;
- *тенденційний (довготривалий)* - здійснюється протягом часу відповідного включення людини в умови професійної діяльності, їх комплексне застосування дозволяє простежити тенденційні закономірності мотиваційно-сміслової регуляції у результативних характеристиках професійного досвіду.

Варіанти поетапної фіксації професійного досвіду у різних комбінаціях психологічної наповненості форм професійної ідентифікації та типологічного змісту мотиваційної взаємодії із відповідним визначенням адекватності (неадекватності) ціннісної регуляції у професійній реалізації особистості й будуть складати основу для типізації стилів мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації.

Типізація стилів мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації вміщує не тільки результативний зміст професійного досвіду в процесі його набуття, але й об'єднує своєрідність підготовленості суб'єкта, корекцію її результатів та саморегуляцію. В процесі набуття професійного досвіду фіксація, інтерпретація та аналіз мотиваційно-сислових резервів регуляції повинні здійснюватися на рівні цілеспрямованого впливу, на перебіг професійної діяльності та її результатів у формі ідентифікаційних показників усвідомлення професійного характеру.

Якщо в реальному житті мотиваційно-сислова регуляція діяльності людини не завжди здійснюється як актуально усвідомлюваний процес, то в професійній діяльності сам факт презентації професійних вимог у свідомості потребує чіткого їхнього поетапного диференціювання. До того ж, якщо під час пізнання дійсності людина час від часу "включає" свідомість і рефлексію, що більш сприяє її розвиткові, то в процесі професійної діяльності така фрагментарність у прояві рефлексивних станів призводить до гальмування професійної активності.

Логічним продовженням сказаного виступає положення, що вміння свідомого рефлексування подій у реальному житті, що в першу чергу визначається в аналізі їх змісту, суттєво впливає на процес рефлексування змісту подій професійного життя у вигляді актуально-потенційного ставлення до умов і засобів професійної діяльності з урахуванням індивідуалізованого смислу, в якому утримуються мотиваційні резерви особистості. Тому використання у дослідженні автобіографічних показників досліджуваних суттєво доповнює їх психографічний портрет.

Автобіографічні показники охоплюють не тільки зовнішню сторону життя, але й сферу думок та емоційних переживань особистості. Кількісний аналіз фактів життя (кількість подій, їх значущість, сила впливу тощо) дозволяє виміряти різноманітні форми життєвої активності людини, а відповідно, виступити основою для обґрунтування життєво-професійного стилю особистості.

Типи стилю мотиваційно-сисловой регуляції професійної реалізації особистості правомірно розглядати в аспекті узагальнення життєвих фактів досвіду, які є показниками кількісної диференційованості подій та впливають на ідентифікаційну результативність професійного досвіду особистості.

Висновки. Окреслені аспекти обґрунтування мотиваційно-сисловой регуляції як актуально-потенційної властивості особистості, знаходять свою реалізацію у вивченні професійного досвіду через визначення стилю мотиваційно-сисловой регуляції професійної реалізації. Реалізація методу визначення стилю мотиваційно-сисловой регуляції професійної реалізації особистості потребує чіткої організації проведення експерименту крім визначення "робочих" актуальних зон професійного досвіду засобами операційної фіксації та визначається тенденційна послідовність динамічного прояву "стильового циклу".

Список літератури: 1. *Лактіонов О.М.* Структурно-динамічна організація індивідуального досвіду: Автореф. дис...д-ра психол. наук. - К., 2000. - 36с. 2. *Максименко С.Д.* Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження. - К.: НДП, 1990. - 240 с. 3. *Манюха І.П.* Потенціал "онтологічних отношень к миру" как методологіческий ориентир в профессиональном развитии и саморазвитии психолога. - Вісник НТУ "КГП". Філософія. Психологія. Педагогіка: Зб. наук. праць. - К.: ІВЦ "Політехніка", 2001. - №3. - Кн.1. - С.104-109.

Bibliography (transliterated): 1. *Laktionov O.M.* Strukturno-dinamichna organizacija individual'nogo dosvidu: Avtoref. dis...d-ra psihol. nauk. - K., 2000. - 36s. 2. *Maksimenko S.D.* Teorija i praktika

psihologo-pedagogichnogo doslidzhennja. - K.: NDPI, 1990. – 240 s. 3. Manoha I.P. Potencial "ontologicheskikh otnoshenij k miru" kak metodologicheskij orientir v professional'nom razvitii i samorazvitii psi-hologa. - Visnik NTU "KGP". Filosofija. Psihologija. Pedagogika: 3b. nauk. prac'. - K.: IVC "Politehnika", 2001. - №3. - Kn.1. - S.104-109.

А.Ф. Евсюков

ПРОБЛЕМЫ В ОПРЕДЕЛЕНИИ МЕТОДА СТИЛЕЙ МОТИВАЦИОННО-СМЫСЛОВОЙ РЕГУЛЯЦИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ

Теоретически методологический анализ изучения профессионального опыта личности поднимает проблему адекватного метода ее изучения. Процесс создания метода определения стиля мотивационно-смысловой регуляции профессиональной реализации раскрывается через описание промежуточных звеньев от теории к построению эксперимента, который проводит каждый исследователь при построении нового метода.

A. Evsyukov

CHALLENGES IN MEASURING METHOD STYLE MOTIVATIONALLY-SEMANTIC REGULATION VOCATIONAL IDENTITY

Theory methodological analysis study of professional experience person raises the issue of adequate method. How to create a method to determine style motivationally-semantic regulation vocational is revealed through the description of intermediaries from theory to experiment, conducted by each researcher when building the new method.

Стаття надійшла до редакційної колегії 16.09.2010